

<https://e24.no/pluss/makro-og-politikk/renter/hva-hadde-du-gjort-om-oystein-olsen-hevet-renten-til-over-10-prosent/24443707>

Artikkel i E24 19.09.2018 av Sverre A Christensen

Artikkelen ligger bak betalingsmur, men her er teksten:

Hva hadde du gjort om Øystein Olsen hevet renten til over 10 prosent?

Med en renteheving fra Norges Bank på torsdag, kan tiden med rekordlave renter være over. Nordmenn tenker allerede på å stramme inn livreimen, men man skal ikke lengre enn til 80-tallet da rentenivået var nær utenkelig høy.

Det er ventet at sentralbanksjef Øystein Olsen på torsdag skal skru opp styringsrenten et knepp fra 0,5 prosent til 0,75 prosent. Nær halvparten av spurte nordmenn sier de er bekymret for renteøkninger.

Vi skal ikke lenger tilbake enn drøyt 30 år før vi finner et norsk rentenivå som vi i dag nesten ikke kan forestille oss. Gjennom hele 80-tallet var rentenivået vanligvis over 10 prosent. I 1986–1988 var bankens utlånsrente over 16 prosent. Det var krise i norsk økonomi, og ekstreme tiltak ble satt i verk.

Et slikt rentenivå ville i dag fått mange nordmenn til å dåne. Men hvordan var det å leve med opp mot 16 prosent rente på boliglånet? Hva var bakgrunnen for rentepolitikken? Var det havregrøt på middagsbordene landet rundt? Eller var det egentlig så mye verre før?

Frislippet

For nordmenn var starten på 80-tallet preget av optimisme. Oljen hadde tilført Norge store rikdommer. Nye bedrifter og næringer virket å blomstre over alt. Finansbransjen spratt champagne over en lav sko. Det var jappetid.

Kåre Willoch hadde blitt statsminister i 1982. Han forvandlet norsk økonomi, fra en aktiv industripolitikk preget av mye statlig eierskap, til å rette den mer mot markedet. Bedriftene selv skulle tjene pengene.

– De første årene av 80-tallet var preget av optimisme. Økonomien hadde aldri gått så godt som det gjorde da, sier Sverre Christensen, førsteamanuensis ved Institutt for rettsvitenskap og styring ved BI.

80-årene ble farget av det som har blitt kjent som Willochs «frislipp», en periode med deregulering etter han tok over regjeringsmakten. Willoch hadde fjernet bankenes utlånsreguleringer. Både banker og finansselskaper lånte ut mye penger med svært få krav til sikkerhet i bunn. Husholdningene økte forbruket i takt med floden av penger.

– Det ble investert betydelig i skjermede næringer, som eiendom, hotell og uteliv, sier Christensen.

Kapasiteten på disse områdene vokste langt utover ethvert rimelig behov.

Det ble lett å få lån, og bankene delte villig ut.

De disponerte utlånene fra bankene økte fra totalt 157 milliarder kroner i 1983 til 415

milliarder i 1987, skriver SSB i en rapport.

Rikdommen var så blendende og optimismen så stor, at folk ikke så de potensielle farene.

Problemet i systemet

«Det er meg fortsatt en gåte hvordan Kåre Willoch, som på en rekke andre punkter var opptatt av å liberalisere norsk økonomi, kunne finne på å slippe kredittvolumet fri uten samtidig å frigi rentene», skrev Kåre Valebrokk i boken «Norge – et portrett av en nasjon».

Willochs frislipp ga inntrykket av at ting gikk bra og at veksten kom til å fortsette.

– Erttertiden har vist at det var relativt lav produktivitetsvekst gjennom tiåret. Det som drev økonomien var høye oljepriser og en voldsom kreditt ekspansjon, sier Christensen.

Ingen hadde sett en ordentlig finanskrisen eller boble siden 1930-tallet. De som varslet om farene ved situasjonen, og mente at en fri rentedannelse var nødvendig for å begrense utlånene, hadde vanskelig for å bli hørt.

Den økonomiske veksten på 80-tallet hadde i stor grad blitt båret frem av stigende eiendomspriser. Både næringsseiendommer og boligpriser steg voldsomt. Mange lånefinansierte dyre hus fordi forventningen var at prisene ville fortsette å stige.

Det skulle snart bli klart at optimismen var fundamentert på sand.

1986: Krisen starter

Det første slaget kom med et kraftig fall i oljeprisen. Innen 1986 var det tydelig at innstramminger måtte til.

Det siste stortingsvalget hadde gjort Willoch avhengig av Fremskrittspartiet på vippen. En mindretallsregjering som levde på Carl I Hagens nåde, kunne ikke overleve da Willoch ville øke avgiftene på bensin.

Willoch måtte gå. Gro Harlem Brundtland ble statsminister 9. mai 1986.

Hun reverserte nesten ingen av Willochs reformer og jobbet videre der han slapp. Brundtland slapp heller ikke unna Kåre Valebrokks kritikk, som skrev at «jeg er ikke sikker på om det gikk særlig bedre».

Brundtland sto midt i en krise for norsk økonomi, og måtte ta en rekke grep. Hun devaluerte kronen og gjennomførte lønnsreguleringer.

Renten ble satt opp. Til rekordnivåer.

Rentenivået kan bedra

Rentenivået hadde vært relativt høyt, både før og gjennom 80-tallet. Norges Bank oppgir at utlånsrenten deres lå rundt 9 prosent ved inngangen til 80-tallet og nådde en midlertidig topp i 1982. Men for å få folk til å slutte å låne og spare mer etter 1986, strammet Brundtland

ytterligere inn på renten.

Men husk; rentenivået den gangen ikke kan sammenlignes med rentenivået nå.

To faktorer bidro til at rentene fremstår høyere i dag enn det de i realiteten var: Skatteincentiver og inflasjon.

– Renten var høy, men setter man det opp mot inflasjonen og skattefradraget man fikk, var det ikke så drepende for privatøkonomien som det kan høres ut, sier Halvor Mehlum, professor i økonomi ved Universitetet i Oslo.

Høy inflasjon i Norge gjorde at realrenten, med andre ord renten fratrukket inflasjonen, ikke var så høy.

– La oss si du hadde 10 prosent rente og tok opp et lån på 1 million, sier Mehlum.

– Da betalte du 100 000 renter det første året. Men dersom det er en inflasjon på 5 prosent blir lånet mye enklere å betjene på et senere tidspunkt. Klarer man holde ut i for eksempel fem år, ville lønningene økt. Inflasjon gjør at reell gjeldsbelastning blir lavere.

Annet skattesystem

Inflasjon betyr også lønnsvekst, sier Mehlum. Når én krone blir halvparten så mye verdt blir også lånet halvparten så tungt. Selv om renten er høy, bidrar inflasjonen med at gjelden blir automatisk redusert.

Skattesystemet på 80-tallet fungerte også annerledes enn det gjorde i dag. Tar du i dag opp et lån for å kjøpe en bolig, vil du kunne få fradrag på skatten for gjeldsrentene. I år kan du få fradrag for 23 prosent. Men på 80-tallet kunne du få over 50 prosent fradrag, noe som gjorde at innhugget rentene gjorde i folks økonomi ikke var like ille som det ville vært i dag.

Selv om rentenivået på 80-tallet ser voldsomt ut med 2018-øyne, var det få som mente det var høyt på 80-tallet, sier Christensen.

Mehlum er enig:

– Jeg mener ikke at rentenivået var spesielt høyt når du tar skatteincentiver og inflasjonen i betraktning, de er heller unormalt lave nå.

Likevel medførte renteøkningene og de andre innstramningene som Brundtland gjennomførte problemer.

Da man strammet inn etter 1986, begynte boligprisene å falle. Da var det mange som hadde mer lån enn boligen var verdt, sier Christensen.

De påfølgende årene var en tiltagende katastrofe for norsk økonomi. Nå kom baksmellen fra den økonomiske «friheten» på 80-tallet. Prisen var høy.

Tidlig på 90-tallet var det mange som fikk store gjeldsutfordringer. De ble skviset fra begge sider: Renteøkninger fikk aktiviteten i økonomien til å gå ned, samtidig måtte privatpersoner

betale mer renter til banken. Med høyere arbeidsledighet var det svært mange som ikke lenger kunne betjene lånene sine.

Resultatet av dette ble gjeldsordningsloven fra 1992, som siktet på å hjelpe gjeldstyngede nordmenn å få kontroll over økonomien igjen.

Bankene fikk mye kritikk i etterkant for at kredittekspansjonen var så høy som den var. De måtte også betale en høy pris, og under bankkrisen tidlig på 90-tallet gikk flere konkurs. Noen ble reddet av fusjoner og andre måtte reddes av staten. Til sammen tapte bankene mellom 60 og 80 milliarder kroner.